

A válság és a társadalmi konfliktusok összefüggései, válságmenedzsment Horvátországban

Lőrinczné Bencze Edit , PhD

Kodolányi János Főiskola

Társadalom- és Bölcsészettudományi Intézet

ABSZTRAKT Horvátország a Nyugat-Balkán régió legfejlettebb államaként 2013. július 1-től az Európai Unió tagja lett, de a csatlakozással egyidejűleg mélyülő gazdasági problémákkal kell megküzdenie. Ezek csak részben köszönhetőek a világméretű gazdasági válságnak, melynek hatásai 2009 elejétől gyűrűztek be az országba. Valójában a válság csak felszínre hozta azokat a súlyos és megoldatlan kérdéseket, melyek a piacgazdaságra történő átállás során keletkeztek. Bár az állam hosszú idősoros gazdasági mutatói az ezredfordulótól kezdve pozitív mérleget mutattak, valójában a válsággal súlyosbított későn megkezdett és be nem fejezett reformoknak, a részlegesen megvalósuló strukturális átalakulásnak, a prociklikus gazdaságpolitikának köszönhetően, a 2009-ig tartó expanzív időszakot követően Horvátország hanyatló növekedési pályára állt és hosszantartó és mély válságba került.

KULCSSZAVAK horvát gazdaság, prociklikus gazdaságpolitika, makrogazdasági mutatók, munkanélküliség, szegénység

Bevezetés

A gazdasági válságot megelőzően Horvátország hosszú idősoros gazdasági mutatói alapvetően jónak bizonyultak, a gazdaság látszólag stabil és erős volt, melyet alátámaszt, hogy a krízis előtti öt év átlagát vizsgálva a GDP éves növekedése meghaladta a 4%-ot. Az EU csatlakozás gazdasági kritériumainak teljesítése során sikerrel vette az akadályokat, így a Nyugat-Balkán térségének legfejlettebb állama 2013. július 1-től az EU 28. tagja lett. Eközben azonban a 2008-ban kezdődő gazdasági válság, és annak a Közösségre való negatív hatásai az országban éppen elkezdett és szükségszerű szerkezeti átalakulást és a gazdasági reformokat megakasztották, s ez Horvátországot hosszú távú, immár 5 éve tartó hanyatló növekedési pályára állította.

Az ezredfordulótól a válságig terjedő időszakban a térségben egyedülállóan sikeres makroökonómiai eredményei ellenére a horvát gazdaság fő jellemzője, hogy az ország strukturális átalakítás gondjaival néz szembe, s e problémák a válság idején hatványozottan vetették vissza Horvátország versenyképességét.

A recesszió felszínre hozta azokat a belső problémákat, amelyek a horvát gazdaságban magában rejlenek, s mára már egyre inkább nyilvánvaló válik, hogy elsősorban nem a világgazdasági válság hatásai, hanem sokkal inkább a horvát gazdaságpolitika korábban említett negatív trendjei állnak a jelenlegi nehézségek háttérében. Így a jelentős mértékű külföldi tőkebefektetések hiánya miatt nem jött létre modern nagyipar, a meglévő cégek állandó likviditási gondokkal küszködnek, s nem képesek még a hazai igények kielégítésére sem, nemhogy megfelelő exporttevékenységre. Az ipar megkésett szerkezetátalakítása, a versenyképtelen export iparágak következtében még a gazdasági fellendülés időszakában is csak korlátozott mértékben tudott termékeivel megjelenni a világpiacon, s ennek megoldása a horvát gazdaság recesszió utáni teljesítésének is kulcseleme. Mindehhez hozzájárul a korszerűtlen mezőgazdaság, melynek a kedvezőtlen birtokstruktúra, az elaprózott, tőke- és eszközhiányos kisbirtokok miatt hatékonysága meglehetősen alacsony fokú és a legkevésbé sem versenyképes. Az idegenforgalom és az ahhoz kapcsolódó magas színvonalú szolgáltatóipar, valamint a közlekedési infrastruktúra mindig is kiemelkedő szereppel bírt, de a válság idején ezek is visszaestek és az ország nem képes ezen ágazatokból olyan előnyt kovácsolni, ami versenyképességének megőrzését biztosítani tudná.

A válságot megelőző időszak látszólagos prosperitása ellenére a horvát gazdaság tehát strukturális problémákkal küszködik, mert a függetlenné válás után a nagy szerkezeti reformok elmaradtak, vagy felemás módon mentek végbe. A gazdasági nehézségek a külső válság következtében felerősödtek és a belső problémák miatt a válság hosszabb, a kiigazítás költségesebb és lassúbb folyamat, s ezáltal mély recesszió jellemzi a horvát gazdaságot.

Ljubo Jurčić mindezek alapján atipikusnak tartja Horvátország gazdaságát, mely ellentétben a tipikus² gazdaságpolitikával, a fogyasztást, a kereskedelmet, az importot ösztönzi és erőteljes külső eladósodást, túlzott költségvetési hiányt, valamint a termelés és foglalkoztatás csökkenését eredményezi. (Jurčić 2011)

A 2008-ig tartó pozitív gazdasági mutatókat elsősorban a bővülő hazai kereslet és a belső fogyasztás növekedése eredményezte, melyet fokozott a nagy mennyiségű külföldi tőke beáramlása és az olcsó hiteleknek köszönhetően az emelkedő hitelállomány, amely fokozatos és növekvő eladósodáshoz vezetett. A növekedés motorjai között a magánbefektetéseket, a külkereskedelem és a

2 A tipikus gazdaságpolitika a termelés bővítését, a foglalkoztatás növelést, az életszínvonal emelését, vagyis a fenntartható növekedést és versenyképességet állítja középpontba, s az import helyett az exportot ösztönzi.

pénzpiacok liberalizációját, az import nagyarányú bővülését tarthatjuk még számon, ezek azonban hosszú távon nem képesek az ország versenyképességét fenntartani. Mindemellett olyan iparágak erősödtek meg – építőipar, pénzügyi szektor, kiskereskedelem – amelyek termékei nem a kereskedelmi forgalom részeként eredményezték a gazdaság bővülését. Így nem csoda, hogy a válság hatására a horvát gazdaság emelkedése már 2008-ban 2,1%-ra mérséklődött, mely az előző évi 5,1 %-os növekedéshez képest hatalmas visszaesés, ennek ellenére azonban még pozitív mutató. A gazdaság 2009-ben vett ténylegesen negatív irányt, amikor is -6,9%-on állt meg. (CNB 2014)

A válságból való kilábaláshoz a gazdaságpolitika teljes átalakítására, strukturális változtatásokra van szükség. Ezt támasztják alá a horvát makrogazdasági mutatók, melyek szerint 1996 és 2009 között a GDP 47%-kal, a személyes fogyasztás 92,4%-kal, a közületi fogyasztás 114,6%-kal, az export 125,6, míg az import 72,4%-kal növekedett. Ezen eredmények bár a laikus szemlélő számára pozitív kicsengésűek, és a növekedés jeleinek tűnnek, mégis hosszú távon fenntarthatatlanok, s a visszaesés mindenképpen bekövetkezett volna, a válság csupán hatványozta ezek negatív hatásait. (Jurčić 2011)

A horvát makrogazdaság a válság időszakában

A globális válság 2008-ban még csak kis mértékben érintette az országot, gazdasága ekkor még stabilnak volt mondható, s számottevő visszaesés csak 2009-től következett be, mely az állam makrogazdasági mutatói is egyértelműen tükrözik. Az első táblázat adatai alapján érzékelhető, hogy a 2009 és 2010-es mélypont után 2011-ben lassú javulás kezdődött és az előrejelzések 2012-t már a válságból való kilábalás, a növekedés megindulása évének prognosztizálták. Ezen remények azonban nem váltak valóra, 2012-ben újabb visszaesésnek lehetünk tanúi, vagyis Horvátország is beleillik azon államok sorába, ahol a válság „W” alakot öltve, a gazdaság kisebb fellendülés után ismét mély depresszióba esett.

Az idősoros gazdasági mutatók azt tükrözik, hogy a 2009-ig tartó expanzív időszakot követően Horvátország hosszantartó és mély válságba került. A nemzetközi pénzügyi és gazdasági válság előtérbe helyezte azokat a megoldatlan, vagy csak részlegesen véghezvitt strukturális problémákat, melyek az ország rendszerváltó jellegéből és a piacgazdaságra történő átállás nehézségeiből fakadt. Ezek közül kiemelkedik a relatíve magas államháztartási hiány, mely a 2009-2013 közötti időszakban átlagosan a GDP 6%-ában állapodott meg. A magas állami kiadásokban nagy szerepet játszanak a helyi önkormányzatoknak nyújtott támogatások, az állandó forráshiánnyal küszködő egészségügy (GDP 7,7%-a), a nyugdíjrendszer fenntartásának nehézségei (GDP 11,5 %-a), és más szolgáltató ágazatok számára biztosított hitelek és támogatások, továbbá a még mindig magas állami tulajdonrészesedés.

1. táblázat Horvátország makrogazdasági mutatói 2007-2013

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
népesség (millió)	4 436	4 434	4 429	4 418	4 403	4 268	4 268
1 főre jutó GDP (euró)	9 781	10 722	10 111	10 060	10 043	10 241	10 155
reál GDP (%)	5,1	2,1	-6,9	-2,3	0,2	-1,9	-1,0
infláció	2,9	6,1	2,4	1,1	2,3	3,4	2,2
államháztartás egyenlege GDP %-a		-3,3	-4,6	-5,4	-5,5	-4	na.
folyó fizetési mérleg GDP %	-7,3	-8,9	-5,1	-1,1	-0,9	-0,1	1,3
államadósság GDP %	33,3	30,0	36,6	44,9	51,9	55,8	66,8
export GDP %	42,1	41,7	36,4	39,9	42,4	43,7	43,2
import GD %	49,3	49,7	39,8	39,8	42,3	42,8	41,9
munkanélküliségi ráta (ILO)	9,6	8,4	9,1	11,8	13,5	15,8	17,6
foglalkoztatási ráta	44,2	44,5	43,3	41,1	39,5	38,1	-

Forrás: Croatian National Bank (2014) Bulletin 201. Year XX, March 2014. The Institute of Economics: Croatia Economic Outlook Quarterly 2007-2013, Eurostat – Tables, Graphs and maps Interface. <http://epp.eurostat.es.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tec00115>, Ministry of Finance of the Republic of Croatia (2012) Economic and Fiscal Policy Guidelines for the 2014-2016 period; NATIONAL Strategic Reference Framework 2013. Zagreb June 2013

Mindezek következtében az állami kiadások csökkentése alapvető prioritásként fogalmazódott meg az ország Stratégiai Fejlesztési Keretprogramjában, valamint a válságkezelő tervezetekben, melyek célul tűzték ki az államháztartás nagy rendszereinek reformját, a szociális kiadások csökkentését, a jóléti rendszer átalakítását, valamint a közszolgáltatások szerkezeti átalakítását és részleges liberalizációját, működésük piaci alapokra való helyezését és nyereséggé tételét. A válságkezelő intézkedések között az állami szubvenciók nagyfokú csökkentése is célként jelentkezett, hiszen az államháztartás növekvő hiányában ez a tétel is nagy összeggel szerepel. Szükségessnek tartják mérsékelni azon állami garanciákat, melyeket elsősorban a közszolgáltatásokban és a közlekedési ágazatban veszteségesen működő állami vállalatoknak nyújt a kormány. (National 2013)

A folyó fizetési mérleg hiányának növekedése és az eladósodás 2000-től kezdve állandósult, melyek nem kis mértékben annak köszönhetőek, hogy a horvát bankok külföldi kézbe kerültek és a külföldi működő tőkebefektetések is elsősorban a befele orientált ágazatokban valósultak meg. Így amikor a válság következtében a tőkebeáramlás hirtelen visszaesett, ennek számtalan negatív következménye lett, többek között az export csökkenése, a beruházások, különös tekintettel a külföldi tőkeberuházások visszaesése. A recesszió hatásaként a belső fogyasztás erőteljesen visszaszorult, s mindez kombinálva a gyorsan romló munkaerőpiaci környezettel, a munkanélküliség növekedésével, a csökkenő arányban rendelkezésre álló

jövedelemmel és a szigorúbbá váló banki hitelezéssel tovább mélyítették a visszaesést. A gyenge belső gazdaság tovább csökkentette a felhalmozott adósságalomány visszafizetésének esélyeit, s ez mint egy gazdasági spirál a válság további mélyülését és az állam sebezhetőségének növekedését eredményezte. (COM 2014)

Mivel láthatóan mind a költségvetés hiánya, mind az államadósság tartósan átlépi a stabilitási és növekedési paktumban lefektetett, a bruttó hazai termék (GDP) 3, illetve 60%-ában megállapított küszöbértéket, így a Bizottság javaslatára a Tanács 2014-ben túlzottdeficit- eljárást indított az éppen tagságának első hónapjait számláló Horvátország ellen. Brüsszel szerint 2014-ben a horvát kormánynak 4,6 százalékon kellene tartania a deficitet, 2015-ben 3,5 százalékra szorítania a hiányt, hogy a költségvetés 2016-ban már csak a GDP 2,7 százalékával tartalmazzon több kiadást, mint bevételt. (Council 2014, Lévassieur 2014)

A piacgazdaságot építő Horvátország a prociklikus fiskális politika mellett tette le a voksot, mely azt jelenti, hogy egyrészt a 2008-ig tartó fellendülés időszakában a gazdasági expanziót és gazdaságélénkítést helyezte az előtérbe, miközben az állami kiadások növekedtek az adók pedig csökkentek, vagyis éppen akkor élénkítette a gazdaságot, amikor a legkevésbé volt szükség az expanzióra. A prociklikusság másrésztől abban nyilvánult meg, hogy a recesszió idején – amikor a legnagyobb szükség lett volna a gazdaság élénkítésére – a horvát kormányzat fiskális megszorításokat vezetett be. Ezen elhibázott gazdaságpolitika következtében tartós nyomás nehezedett az államháztartási hiányra, mely probléma a válság idején kulminálódott. Azok a reformtörekvések, melyek az államháztartás strukturális hiányosságainak kiküszöbölésére – főként a kiadások csökkentésére – irányultak nem hozták meg a megoldást. Tovább növekedett a költségvetési hiány és ennek következtében az állam eladósodása, mely 2008 (30%) és 2013 között megduplázódott és elérte a GDP 66,8%-át. A 2011 decemberében beköszönő új kormányzat 2012-ben ugyan konszolidációs intézkedéseket vezetett be, de a következő évben ismét lazult a költségvetési fegyelem, és a kormány két alkalommal is felülvizsgálta és módosította a költségvetési hiánycélt. (COM 2014)

Az első táblázat adatai tükrözik, hogy az állam makroökonómiai és versenyképességi mutatói 2009-től kezdve negatív irányt vettek és az azt követő négy évben ez a tendencia folytatódott. Habár a 2011-es év reményekkel kecsegtetett, hiszen a GDP 0,2-es növekedést produkált, a következő év ismét visszaesést eredményezett és a makroökonómiai mutatók minden tekintetben a válság további mélyülését tükrözték. A GDP az előző évi növekedés után ismét -1,9%-ra csökkent, melynek háttérben a kedvezőtlen munkaerőpiaci feltételek – a foglalkoztatás 2,4%-kal esett vissza –, valamint a lakossági fogyasztás, és a bruttó állóeszköz-felhalmozás további csökkenése áll. A negatív tendenciákat 2012-ben csak részben mérsékelte az export növekedése és az import csökkenése. (Government 2013, Bertelsmann 2014)

Bár az infláció még mindig alacsony, 2012-ben a válság időszakában legmagasabb értéket, 3,4%-ot mutatott, mely az előző évinél 1,1 %-kal magasabb volt és jelentősen meghaladta a 2012-2014-re vonatkozó Előcsatlakozási Gazdasági Programban feltételezett 2,4%-ot. Az inflációs mozgásokat részben az általános forgalmi adó 23%-ról 25%-ra való emelése okozta (2012. március 1), bár az is igaz, hogy bizonyos termékcsoportoknál – étolajak, zsírok, gyermekeledel, fehér cukor és vezetékes víz – az ÁFA-kulcs 10%-ra történő csökkentését is végrehajtották. Továbbá emelték a lakossági villamos energia és gáz hatósági árát is (2012. május 1), valamint a világgpiaci hatások következtében jelentősen növekedtek az élelmiszerárak. (Government 2013)

A kedvezőtlen gazdasági környezetre utal, hogy 2014 első negyedében – először az elmúlt két év viszonylatában – több cég került bezárásra (3 083), mint amennyi az új vállalkozások száma (2 778). A Stockholmi székhelyű Bisnode Csoport horvátországi szervezetének felmérése szerint további negatívum, hogy 2014 első negyedében (7 185) nőtt a befagyasztott bankszámlával rendelkező vállalatok száma is, mely a 2012-es mélypont (7 174) után 2013-ban (6 409) ugyan csökkent, de a kedvező tendencia 2014 elején nem folytatódott. (Bisnode 2014)

Az állami szektor magas aránya, továbbá az állami tulajdonban lévő cégek liberalizációjának és szerkezetátalakításának lassúsága a munkanélküliség további növekedésébe torkollottak, s tovább nehezítették az ország munkaerőpiaci helyzetét, mely a megelőző évtizedben is az EU28-ak viszonylatában az egyik legalacsonyabb értéket produkálta. A munkanélküliség nem egyformán sújtja a különböző társadalmi rétegeket, akik közül elsősorban a fiatalok és az alacsony szakképzettségűek a leginkább érintettek. A 19-24 éves korosztályból a munkanélküliség megközelítette az 50%-ot. A munkaerőpiac erőteljesen fragmentált, a munkába lépést számos megszorítás nehezíti, többek között a munkavállalók határozott idejű szerződéssel történő alkalmazása. A munkanélküliség fokozatos növekedése a válság időszakában romló társadalmi mutatókat eredményezett és tartósan negatívan befolyásolja a szociális kohéziót. Ezt olyan adatok is igazolják, mint a szegénységi küszöb alatt élők számának emelkedése, mely 2011-ben 21,3 %-on tetőzött, vagy az alacsony munkaintenzitású családok EU-átlaghoz viszonyított (10,3%) magas, 16,1%-os aránya 2012-ben. (COM 2014, Bertelsmann 2014)

A versenyképesség hiányát jól tükrözi az állam export-import képessége. Összehasonlítva az EU többi kis tagállamával, akárcsak a közép- és kelet-európai térség szereplőivel, jól látható, hogy a horvát gazdaság az egyik legkevésbé nyitott a külső piacok irányába. Az ország állandó külkereskedelmi hiánnyal küszködik, mely a gazdasági fellendülés időszakában is súlyosan terhelte a horvát gazdaságot, s a válság előtti utolsó évben az export-import aránya 46%-os volt. A divergencia különösen láthatóvá vált a válság időszakában, s míg a szomszédos államok a 2009-es exportvisszaesésből hamar kilábalnak, addig Horvátországban még 2012-ben is 10%-kal alatta maradt a kivitel a 2008-as csúcserőtelnek. (COM 2013)

Az okok az exporttermékek versenyképességének alacsony szintjére és a horvát valuta, a kuna túlértékelésére vezethetőek vissza, mely nem kedvez a horvát exportnak az importtal szemben. Így a külkereskedelmi mérleg hiánya állandósult, s az elmúlt 13 év viszonylatában a horvát termékexport stabilan a GDP 22%-án maradt. Mivel a késztermékek – gépek, elektromos ipari termékek, kémiai és ásványipari cikkek – teszik ki a horvát exportnak a felét, így mindez negatívan hat a külkereskedelmi mérleg hiányára. Horvátország egykori vezető iparága, a hajógyártás az EU csatlakozási tárgyalások utolsó pillanatában végrehajtott privatizáció után még mindig szerkezetátalakítási problémákkal küzd. Nem kedvezett az exporttevékenységnek az sem, hogy az uniós csatlakozás megszüntette a CEFTA államok területén megszerzett pozícióit, különös tekintettel Bosznia-Hercegovinára, az állam 2. legnagyobb külkereskedelmi piacára. (COM 2014)

A húzóágazatnak számító turizmus, mely a horvát export egyharmadát teszi ki és kétharmada a szolgáltatási exportnak, az árukivitelnél sokkal jobban teljesített az elmúlt 13 év alatt. 2008-ig ez az ágazat erőteljes növekedést tudhat magáénak, de 2009-ben itt is jelentős visszaesés következett be. A recesszió 2010-ben érte el a mélypontját, azóta lassú növekedés tapasztalható, de még nem sikerült elérni a válságot megelőző csúcst. (HOLZNER 2013)

A turizmus esetében is igaz, hogy csak jelentős fejlesztések és beruházások révén tudja megőrizni pozícióit, így nagyobb energiát szükséges fordítani a szezonális kiegészítő termékekre, melyekkel egyrészt meg lehet hosszabbítani a turistaszezon időszakát, másrészt vonzóvá tenni a magas fizetőképességgel bíró vendégek számára. Az idegenforgalmi fejlesztések szükségességét támasztja alá a Világgazdasági Fórum a Turizmusra vonatkozó 2013-as versenyképességi indexe, melyben a vizsgált 140 ország rangsorában 2011-ben a 34. pozíciót, 2013-ban pedig a 35. helyet sikerült elfoglalnia. A változtatások szükségességére utal, hogy kiváló természeti adottságai ellenére az európai regionális rangsorban csak a 23. helyet szerezte meg. Ugyanakkor a turista desztináció szempontból a világ ranglistáján a 29. helyen áll, melyben a tengerpart vonzereje mellett a 18 kulturális világörökség, tovább az 1 természeti világörökség részének tekintett attrakció is nagy szerepet játszik. Az 5. pozíciót vívta ki magának a turizmust támogató infrastruktúra vonatkozásában, s jól szerepelt az egészségügyi turizmus (31) és a szabadidő turizmus (44) terén is. A jelentés is aláhúzza, hogy kiváló helyzetének megőrzéséhez, illetve javításához a további infrastrukturális fejlesztésekre van szükség, különös tekintettel a vasutak, a kikötők és a légi közlekedést illetően, továbbá az ágazatot támogató jogszabályi környezet és a bürokrácia (96) területén. (World Economic 2013)

A válságot enyhítő körülmény, hogy a jórészt külföldi tulajdonú bankrendszer és a korábbi időszak makroprudenciális intézkedései következtében a pénzügyi intézetek meglehetősen jelentős tőke- és likviditási tartalékokkal rendelkeztek, és a válság időszakában megőrizték stabilitásukat, habár csak a nagy és közepes

méretű pénzüzetek tudtak nyereséget produkálni. A gazdaság bővítéséhez így pénzüpiaci oldalról megfelelő erőforrások állnak rendelkezésre, kérdés az, hogy ezekkel mennyire tud élni a horvát gazdasági irányítás és a gazdaság szereplői. (National 2013)

A kormányzat által megfogalmazott feladatok és intézkedések megvalósításában külső kényszerítő erővel lép fel Horvátország európaizációja, hiszen a Közösséghez való csatlakozás kritériumai és a tárgyalási fejezetek előírják a közösségi vívmányok átvételét és hazai gyakorlatba történő beültetését. Nem véletlen, hogy az elhúzódó tárgyalási folyamatokban éppen azok a dossziék kerültek utoljára ideiglenesen lezárásra, mely ezen kérdéseket tartalmazták.

A korábbiakban is láttuk, hogy a versenyképességet erősen negatív irányba befolyásoló tényező a privatizáció, mely felemás módon ment végbe és befejezetlen. Ezen a hiányosságon az uniós kritériumok teljesítése sokat lendített, s bár az állam, mint tulajdonos visszavonulóban van, mégis a gazdaság néhány ágazatában továbbra is meghatározó a szerepe. Ezt támasztja alá, hogy csak az uniós csatlakozási tárgyalások utolsó szakaszában fejeződött be a hajógyártás magánosítása, s ez a magyarázata annak is, hogy a magyar elnökség utolsó napján, 2011. június 30-án, utolsóként került lezárásra a 8-as számú versenypolitikai fejezet, hiszen a közösségi versenyjog tiltja az állam ilyen jellegű beavatkozását a gazdaságba. A kérdés rendezése még jelenleg is folyamatban van, mi sem bizonyítja ezt jobban, mint hogy horvát Csatlakozási Szerződés negyedik, az Egyéb rendelkezések címet viselő fejezete alapján a Bizottság szoroson nyomom követte Horvátország valamennyi kötelezettségvállalását, amelyeket a csatlakozás időpontjára (2013. július 1) kellett teljesítenie. Ezek között találhatóak a versenypolitika terén tett kötelezettségvállalások, valamint az acél- és hajóépítő-ipar szerkezetátalakítása is. Utóbbiak kiemelt helyzetére utal, hogy a Csatlakozási Szerződésben külön (a nyolcadik és kilencedik) mellékletek foglalkoznak a hajóépítő- és acélipar szerkezetátalakítására vonatkozó horvát kötelezettségvállalásokkal, s ezek végrehajtásának ellenőrzésére a csatlakozásig bezárólag a Bizottság bármikor független szakértőt küldhetett az országba. (Council 2011)

Bár az export már 2008-ban jelentősen, mintegy 20%-kal esett vissza, mégis a kivitelnek a GDP-hez viszonyított alacsony aránya következtében a válság kevésbé érintette. A recesszió kísérőjelenségét, az eladósodást erősítette az országban lezajló beruházások szerkezete, melyek nem termelő beruházások voltak, hanem az infrastruktúrát, kultúrát, oktatást és sportot érintették, s mivel ezek alapvetően hitelekkel épültek a megtérülésük is csak hosszú távon lehetséges. Az autópálya-építések kapcsán különösen érezhető az az ellentmondás, hogy egyrészt pozitív hatással bírt a gazdaságra, az idegenforgalomra, másrészt fokozta az állam külföldi eladósodását.

A horvát gazdaság egyik sarkalatos problémája a munkaerőpiac és a tágabb értelemben vett üzleti környezet gyengesége, melyet a válság felerősített.

A foglalkoztatási ráta 2010-től kezdve az EU28-ban a legalacsonyabb értéket mutatja. (COM 2014) Amíg a válságot megelőzően a munkaképes korú férfiak 70, míg a nők 56%-a volt foglalkoztatott, addig a recesszió jelentős visszaesést (2011-ben 67 és 54%) okozott, s erősebben érintette a férfiakat, tekintettel arra, hogy a válság-sújtotta ágazatokban elsősorban ők dolgoztak. (WORLD BANK 2013) Az elhúzódó recesszió következtében a munkanélküliségi ráta 2013-ban már 17,5% volt, s a Horvát Statisztikai Hivatal jelentése szerint 2014 januárjában elérte a 22,4%-ot. (Državni 2014) Ez azt jelenti, hogy a válság időszakában megduplázódott a munkanélküliek száma, hiszen 2007-ben még csak 9,6% volt. A problémát fokozza, hogy igen magas – 30-40% között mozog – a fiatalok közötti munkanélküliség, továbbá hatalmasak a regionális különbségek, miközben a horvát lakosság meglehetősen immobil. (MINISTRY OF HEALTH 2012) További negatív tényező, hogy a munkanélkülieknek több mint a fele, 2012-ben 65%-a hosszú távon nem talál munkát, s ez az arány az EU-ban mindössze 44,4%. 2012-ben a 20-64 éves korosztálynak mindössze 55,45-a rendelkezett munkával, miközben az uniós átlag 68,5% volt, s a Közösségben csupán Görögország rendelkezik rosszabb mutatóval (55,3%). A helyzet azért is aggasztó, mert 2008-ban a foglalkoztatási ráta még 62,95 volt. (EP 2013) Mindennek következtében a gazdaság súlyos problémája, hogy egyrészt a fogyasztás (nagyobb) nem áll arányban a termeléssel, másrészt az állami bevételek kis számú foglalkoztatottól származnak, amely állandósítja az államháztartási és folyó fizetési mérleg hiányát. (Jurčić 2011)

A válságból való kilábalás elhúzódása negatívan hat az emberek életkörülményeire, a jól-lét mutatói minden tekintetben rosszabbak lettek, és a szegénység növekedett. A recesszió előtt a szegénység elsősorban a három évnél hosszabb ideje munkanélkülieket és az alacsony képzettségűeket érintette. Napjainkban az elhúzódó válságnak köszönhetően a probléma elérte a gazdaságilag aktív, a jobban képzett és a városi fiatalok rétegeit is. A válság következtében növekvő és tartós munkanélküliség és a csökkenő reálkeresetek következtében a horvát népesség mintegy 18%-a esik a szegénységi küszöb alá (WORLD BANK 2014) és 32,7%-át fenyegeti a szegénység és/vagy a társadalmi kirekesztettség. A horvát kormány 2013. évi programjában az Európa 2020 Stratégia szellemében meglehetősen merészen 1 millió 282 ezer főben jelöli meg a szegénységi küszöb alá esők számát, s a foglalkoztatási rátát is a 2012. évi 55,5 %-ról 59 %-ra kívánja növelni. (GOVERNMENT 2013) Súlyos szociális problémát jelent, hogy a horvát társadalom az egyik leginkább idősödő társadalom Európában. A két legutolsó népszámlálás (2001 és 2011) között az idősek (64 év feletti) száma 15,7 %-ról 17,2 %-ra nőtt, míg a fiataloké (0 és 14 év közöttiek) 17,1 %-ról 15,0 %-ra csökkent. (MINISTRY OF HEALTH 2012) Az előrejelzések szerint a 65 feletti népesség – mely 2010-ben a lakosság 17%-át tette ki – 2060-ra várhatóan 27%-ra növekszik, míg a munkaképes lakosság (15-64 év) a jelenlegi 67%-ról 59%-ra fog csökkenni 2060-ra. (EP 2013)

Növekszik a prekariátus (a latin precarius=bizonytalanság, átmenetiség és a proletariátus szavak összetételéből) társadalmi réteghez tartozók száma, akiket a nehéz anyagi helyzet, a nélkülözés kiszolgáltatott helyzetbe hozott, ezáltal az érintettek társas kötelezései fokozatosan megszűnnek, magányossá, elszigeteltté válnak, a társadalmi kirekesztettség folyamata pedig visszavonhatatlan lesz. (Standing 2012)

Strukturális reformok és válságmenedzsment

Mint a korábbiakban láthattuk, a gazdasági válság felszínre hozta a horvát gazdaság strukturális problémáit, a reformok befejezetlenségét, melyek az immáron EU-tag Horvátország számára elengedhetetlenek, hiszen ezek nélkül nem csak a válságból való kilábalás a kétséges, de az is, hogy a prosperitás időszakában képes lesz-e megbirkózni a Közösségen belüli versennyel. Az EU-tól való lemaradása tetten érhető abban, ha összevetjük az uniós és a horvát teljesítményeket az Európa 2020 Stratégia fő indikátorainak vonatkozásában.

2. táblázat Az EU és Horvátország az Európa 2020 Stratégia célkitűzései tükrében

	EU	Horvátország	Cél EU	Cél Horvátország.
1. Foglalkoztatási ráta (%)	68,6	57	75	59
2. Kutatás-fejlesztés (GDP %)	2,03	0,75	3	1,4
3. Klímaváltozás, energia				
3. a) az üvegházhatást okozó gázok kibocsátása (%)	85	95,2	80	106
3. b) megújuló energia aránya (%)	12,5	13,8	20	20
4. Oktatás				
4. a) Korai iskolaelhagyók (18-24 év)	12,9	4,1	10	-
4. b) A felsőfokú végzettséggel rendelkezők száma (30-34 év)	35,5	24,5	40	40
5. Szegénység	~ 23	1 382 000	20 millió	1 282 000

Forrás: Government of the Republic of Croatia (2013) 2013 Economic Programme of Croatia

A táblázat adataiból látható, hogy Horvátország jelentősen elmarad az EU átlagától a foglalkoztatottság, a kutatás-fejlesztés, az üvegházhatást okozó gázok kibocsátása, a felsőfokú végzettséggel rendelkezők száma (30-34 év) és a szegénység mutatóinak vonatkozásában, míg a megújuló energia használatában megelőzi, a korai iskolaelhagyók tekintetében pedig nem csak megelőzi, de szignifikánsan is jobban teljesít az EU 27-eknél.

A válság kezelésére a 2011 decemberében hatalomra kerülő kormányzat célul tűzte ki a fenntartható gazdasági növekedés feltételeinek megteremtését. A megvalósítás kereteit a gazdasági minisztérium által kidolgozott és a parlament által 2012. február 23-án elfogadott új gazdasági terv, valamint a horvát kormányzat által 2013. április 8-án beterjesztett 2013. évi gazdasági program adja, mindkettő szoros összhangban a millenniumi célkitűzésekkel és a 2020 Stratégiával. A 2013. évi program merőben más, mint a korábbi hasonló dokumentumok, hiszen a horvát gazdaság jellemzésén alapulva számba veszi egyrészt a szerkezeti átalakításból és a gazdaság reformokból adódó feladatokat, másrészt a válságból fakadó célokat, s mindezt az ország konvergencia-programjával, a Nemzeti Reformprogrammal, és az EU által szorgalmazott gazdasági kormányzással szoros összefüggésben. (GOVERNMENT 2013)

Mindezek alapján megállapításra kerülnek a gazdaság növekedése előtt álló fő akadályok és a legfontosabb feladatok. Minden korábban felsorakoztatott adat azt tükrözi, hogy a versenyképesség egyik fő gátja az alacsony foglalkoztatottság és a magas munkanélküliségi ráta, melynek megoldása a 2020 Stratégiában is kiemelten szerepel. Ez egyrészt a gazdaság élénkítésével, másrészt a munkaerőpiac átalakításával, a munkavállalók korszerűbb és a piac igényeihez igazodó ismeretivel, az oktatás átalakításával és reformjával, az élethosszig tartó tanulás megteremtésével, vagyis a tudás alapú társadalommal orvosolható. Ennek érdekében a 2009/38/EC27 rendelet előírásainak figyelembe vételével kiegészítésre került a Munka Törvénykönyve, továbbá a szürkegazdaság visszaszorítása és a rugalmas munkaformák megerősítése a szabor elfogadta az Ideiglenes és Részmunkaidős Foglalkoztatásról szóló törvényt. (HRVATSI SABOR 2013A)

A versenyképes tudásra hívja fel a figyelmet az Éves Növekedési Felmérés, kiemelten kezelve az infokommunikációs technológia alacsony fokát, mely különösen hátrányosan érinti a vidéki területeket, s további fejlesztését elengedhetetlennek tartja a korszerű hivatali struktúra kialakítása szempontjából is. (ANNUAL GROWTH 2013) Mindez szoros összefüggésben van a kutatás-fejlesztéssel, hiszen láthattuk, hogy a költségvetés csak a GDP mintegy 0,75%-át fordítja eme, a gazdaság versenyképességének növeléséhez szükséges alapvető eszközre. Így nem csoda, hogy minden fejlesztéssel kapcsolatos dokumentumban prioritásként szerepel az R&D-re fordított kiadások növelése. Ehhez kapcsolódóan került elfogadásra 2013-ban a Horvát Köztársaság Nemzeti Innovációs Stratégája (2013-2020) és annak 2013-14. évi Akcióprogramja, mely célul tűzi ki a gazdaság innovációs potenciáljának, a tudományos és technológiai fejlesztéseknek és a humán erőforrás innovációs kapacitásának növelését, továbbá a gazdaság szereplőinek és a tudományos kutatóközpontok munkájának közelítését és összehangolását. (MINISTARSTVO 2014)

Korábban láthattuk, hogy az elhúzódó válság fő okai a megoldatlan szerkezeti átalakításokból fakadnak. A válságmenedzselő programok mindegyike kiemelt figyelmet fordít a strukturális átalakításokra, az állami vállalatok privatizációjának

befejezésére és az állami szociális támogatások korszerű rendszerének kialakítására, melyek jelenleg a gazdasági növekedés fő akadályai, s hosszú távon csak így lehet a horvát gazdaság versenyképes. Mindemellett ezen feladatok végrehajtása rövid távon negatív hatással lehet mind a gazdaságra, mind a munkaerőpiacra, ezért átgondolt, hatástanulmányokkal alátámasztott intervencióra van szükség.

A jól-léti szolgáltatások rendszerének átalakítása nem csak Horvátország, hanem az egész rendszerváltó térség feladata, melynek anomáliáit a válság még inkább felszínre hozta és nyilvánvalóvá tette az állami szerepvállalás csökkentésének szükségességét, különös tekintettel az egészségügyre és a nyugdíjrendszer átalakítására. Ennek érdekében napvilágot látott az új Szociális Jól-léti Szolgáltatásokról szóló törvény, mely egyetlen hatósághoz rendeli az eddigi szétszabdalt ügyintézt. (HRVATSI SABOR 2013B)

További feladat a kis- és középvállalkozások támogatása, melyet a regionális operatív programok hivatottak kezelni. Jogi háttérét a 2013-ban életbe lépett Befektetési Környezet és a Befektetések Támogatásáról szóló törvény biztosítja, mely nagy mértékben megkönnyíti a vállalkozások alapítását, jelentősen csökkentve az előfeltételeket. (HRVATSI SABOR 2012)

A stratégia dokumentumok mindegyike problémaként jeleníti meg Horvátország régióinak eltérő fejlettségét és a nagy regionális különbségeket. A regionális, fejlettségbeli választóvonalak nem az állam nyugati és keleti részei között húzódnak, mert mindkét irányban találhatóak fejlett és kevésbé prosperáló térségek. A centrum szerepet négy nagyváros és vonzáskörzeteik töltik be, míg a periférikus területek a ritkán lakott, alig járható hegyvidékek és szigetek, a rurális és a határ menti térségek, s ezek között hatalmas szakadékok húzódnak meg, akár a gazdasági, akár a népességi, a foglalkoztatottsági, a jól-léti, vagy az iskolázottsági mutatókat vesszük figyelembe. Az egyes területek konvergálása nélkül az ország gazdasági versenyképessége nem valósítható meg. (LŐRINCZNÉ 2013)

Összefoglalás

A horvát gazdaság jól példázza azt, hogy a rendszerváltó és piacgazdaság kiépítését célul kitűző országokban a gazdaság strukturális átalakítása, a reformok maradéktalan bevezetése, melyek nem csak a gazdaságot, hanem a nagy szolgáltató-rendszereket is érintik elengedhetetlen feladat. Ha ez nem valósul meg, ideig-óráig akár jól is működhet a gazdaság, amint ez láthattuk Horvátország esetében is. Csak idő kérdése volt azonban, hogy a befejezetlen szerkezeti átalakítások következtében mikor kerül leágazó pályára a gazdaság. A válság felgyorsította ezen negatív folyamatokat, és éppen a reformok megvalósításának hiánya sokkal mélyebb, tartósabb és elhúzódó recessziót eredményezett. A kilábaláshoz a 2011 decemberétől hatalmon lévő kormányzat aktív törvénykezéssel megteremtette a jogszabályi feltételeket, az ország gazdasági programja felismerve a

gazdaságpolitika korábbi hibáit és a strukturális problémákat megfelelő választ adott, mely jó alap lehet a válságból való kilábalásra.

Irodalom

- Annual Growth Survey (2013) Republic of Croatia
- Bertelsmann Stiftung (BTI) (2014) – *Croatia Country Report*. Gütersloh: Bertelsmann Stiftung, 2014.
- Bisnode, Analiza (2014) *1 Q 2014 Godine te analitički osvrt na ista razdoblja 2013. te 2012. godine*;
- COM (2013) Directorate General Ecfm Economic and Financial Affairs. *Statistical Annex of European Economy*. Autumn 2013.
- COM (2014) Directorate General for Economic and Financial Affairs: *Macroeconomic Imbalances. Croatia 2014*. Occasional Papers 179.
- Council of the European Union (2011) *Accession Treaty: Treaty concerning the accession of the Republic of Croatia*. Brussels, 13 September 2011. AC 31/11;
- Council of the European Union (2014) *Council opens excessive deficit procedure for Croatia*. Brussels, 28 January 2014, 5646/14, Presse 29.
- Croatian National Bank (CNB) (2014) *Bulletin 201*. Year XX, March 2014.
- Državni Zavod za statistiku (2014) *Stopa registrirane nezaposlenosti*. <http://www.dzs.hr/default.htm>
- EP (2013) Directorate General for Internal Policies: *The Employment and Social Situation in Croatia*. Brussels, September 2013.
- Government of the Republic of Croatia (2013) *2013 Economic Programme of Croatia*;
- Government of the Republic of Croatia (2014) *National Reform Programme. 24 April 2014*;
- Holzner, Mario (2013) *Impact of Croatian EU Accession on Regional Trade Patterns*. The Vienna Institute for International Economic Studies. Policy Notes and Reports, No. 10 June 2013;
- Hrvatsi Sabor (2013a) *Act on Temporary and Part-Time Jobs*;
- Hrvatsi Sabor (2013b) *Zakon o Socijalnoj Skrbi*. Narodne Novine 13 december 2013. (Social Welfare Act);
- Hrvatsi Sabor (2012) *Act on Investment Promotion and Improving the Investment Climate* Official Gazette NN 111/12;
- Institute of Economics: *Croatian Economic Outlook Quarterly 2007-2013*, Eurostat – Tables, Graphs and maps Interface.
- <http://epp.eurostat.es.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tec00115>

- Jurčić, Ljubo (2011) *Hrvatska - atipičan model gospodarenja*. Ekonomski Pregled 61 (12) 852-880.;
- Levasseur, Sandrine (2014) *Croatia under the Excessive Deficit Procedure. Which measures should be implemented?* OFCE Briefing Paper, No. 6/ January 27, 2014.
- Lőrinczné Bencze Edit: *Az európai uniós bővítések elmélete és gyakorlata a horvát csatlakozás tükrében*. Aposztróf Kiadó Bp. 2013.
- Ministry of Finance of the Republic of Croatia (2012) *Economic and Fiscal Policy Guidelines for the 2014-2016 period*;
- Ministry of Finance of the Republic of Croatia (2012) *Pre-Accession Economic Programme (PEP) 2012 – 2014*
- Ministry of Health of the Republic of Croatia (2012) *National Health Care Strategy 2012-2020*.
- Ministarstvo Gospodarstva (2014) *Nacionalne strategije inovacija u Republici Hrvatskoj 2013-2020, s akcijskim planom za period 2013-2014* (National Innovation Strategy of the Republic of Croatia. Action Plan 2013-2014)
- National Strategic Reference Framework 2013. Zagreb June 2013
- Standing, Guy (2012) *Prekariátus. Lakosokból állampolgárok?* In: *Fordulat*, 2012. No. 19. 28-51.
- WORLD BANK (2013) *International Bank for Reconstruction and Development and International Financial Corporation and Multilateral Investment Guarantee Agency Country Partnership Strategy for the Republic of Croatia for the period FY14-FY17*. June 27. 2013.
- WORLD BANK Group (2014) – *Croatia Partnership*. Country Program Snapshot April 2014.
- WORLD Economic Forum (2013) *The Travel & Tourism Competitiveness Report 2013*.